

Passer mortus est...

**Ynglingite saaga. Tõlkinud ja kommenteerinud Tõnno Jo-
nuks. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osa-
kond 2003. 87 lk.**

See Ovidiuse luuletus, mille katke on arvustuse pealkirjaks tõstetud, tuli mulle äkki ja jõuliselt meelde, kui lugesin *Ynglingite saaga* ühe tegelase, kuninga Dagri varblase surmast. Kui aga Rooma kurtisaani varblane oli nn lemmikloom tänapäevases mõttes, siis Dagri varblane oli justkui luurelennuk, kes tõi oma lendudel peremehele uudiseid, – või nagu šamaani abivaim. Ta edastas kogutud andmed muidugi linnukeeles, aga see, et kuningas Dagr oskas linnukeelt, on küll kõige väiksem ime *Ynglingite saagas*. Teavad ju isegi tänapäeva lapsed kas doktor Doolittle'i loost või vähemalt niisuguse oskuse kodusemat kudet muinasjuttudest.

Me ei tea, mida Ovidius või tema *puella* veel tegid, kui lemmiklind suri, – peale selle, et esimene kirjutas nimetatud luuletuse. Aga tema oligi haritlane, dekadent isegi keisririigiaegses Roomas, sõnadetegija. Põhjamaade barbar seevastu oli teoinimene, kes võttis maleva kokku ja korraldas kättemaksuretke, kui sai teada, et tema varblane on võõral maal surnuks visatud. Dagri juhitud väed olid küll “tapnud palju inimesi ja saanud palju sõjasaaki”, aga enne laevadele naasmist tapeti kuninga ise. Muide, kui uskuda vägagi hüpoteetilisi dateeringuid, mis on eesti väljaande sissejuhatuses toodud, siis võis see ehk toimuda 4. sajandi lõpul, niisiis vähemalt neli sajandit pärast seda, kui Publius Ovidius Naso (43. a eKr – u 18. a pKr) oli oma kergelt naeratavad elegantsed värsid kirjutanud. Jah, Euroopa oli selle ajani olnud n-ö mitme kiirusega, mitme väga ja väga erinevaga, aga see erinevus hakkas tasanduma – ja ehk on tänaseks tasandunudki?

See varblaselugu proosajutustusena ei võta lehekülgegi, lisatud samateemaline skaldivärss tuleb veel lisaks. Niisama napi-

<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr24/tutvustus.pdf>

sõnaliselt, aga ei mingil juhul kuivalt, jutustatakse lugu loo järel. Pole ju sugugi kehvem järgmine, mis käib Dagri poja Agni kohta. See peaks olema meile veel hoopiski lähedane, kuna selle naispeategelaseks on soome – või öelgem siis juba, et läänemeresoome neiu Skjaalf. Loo sissejuhatus on nii iseloomulikult viikinglik: korraldatakse röövretk Soome, tapetakse lahingus nende juht, tütar ja poeg võetakse vangi. Ja edasi tuleb küll midagi, mis osutab mitte mugava ja lodeva Rooma, vaid veel noore ja pulbitseva Iisraeli poole. Vaenlase väejuhi hukkumine oma telgis noore naise käe läbi – see on ühine motiiv Vana Testamendiga. Tavalisele eesti lugejale meenub muidugi kõigepealt Juudit, Piibliga tuttavam lugeja võib meelde tuletada ka Jaeli nime. Skjaalfi (no mis selle tüdruku läänemeresoome nimi siiski olla võis? Skjaalf kõlab päris võikalt ja võimatult ühtaegu) kättemaks oli rafineeritum. Nii võiks lõpuks isegi öelda, et kuningas hukkus oma edevuse ja ehete tõttu, sest just kõvasti kinnitatud (ja ilmselt ka mafioosolikult jämedate) kuldkeede külge seotud köit pidi tõmmati ta puuoksa. Siin on tegemist ühe sellise mõjuka detailiga, mille poolest on rikkad rahvajutud ja arhailine kirjutatud kirjandus. Tegelikult polnuks vajagi ei kullast kaelahteid ega Skjaalfi salakavalat lähenemist sooviga neid kohendada – tagamõttega nad muidugi nii tugevasti kinnitada, et nad kuninga keha raskust kannaksid. Kui kuningas kord juba purjus oli, nagu saaga nendib, siis miks ei võinuks tüdruk tal sedasama telgivaia läbi meelekohta taguda, nagu teatavasti tegi Jael, selle asemel et nii keerukat mitmeastmelist kava välja mõelda? Tõsi, kuigi tapatöö tegi Jael lihtsalt, eelnes sellelegi rida kavalaid käike väepealiku usalduse võitmiseks. Ja saaga keeruka hukkamistehnika taga võib olla mingi mulle taibatamatu mõte.

Muide, see pole ainus lugu, mille keskne kuningast tegelane on *purjus, väga purjus, purupurjus, surmani purjus*, otse vastupidi. Tegelikult tuleks ülelugemisel vist küll välja, et vähemalt pooled neist said purjuspäi hukka. See nõrkus alkoholi vastu, mida ehk tol muistsel ajal saidki endale lubada ainult ülikud, – jah, millest see siiski sõltub? Kui tänapäeva Eestis kõneldakse üha kasvavast alkoholismist, siis kas selle põhjused peituvad praeguse ühiskonna hädades või jõukuse kasvus, kliimas, geenides või muus?

Eespool kõneks olnud varblaseloos esines ohverdamist ja maagilisel teel saadud teadmused, ja seegi on ainult üks näide raamatus taas- ja taaskorduvast sisumotiivist. Mitmel põhjusel tahaksin meenutada lugu Vanlandist – mitte ainult sellepärast, et seal on tegu taas meie omade, s.o soomlaste nõidusega. Seda ka, aga huvi äratav

ka seik, et tegu on põhjalikuma kirjeldusega kui *Ynglingite saagas* tavaline. Pealegi mõjub huvi lisandavalt see, et kuningat piinav ja ta lõpuks tappev nõid käitub ju nagu painaja kunagi, aga painaja käes kannatanuid on praegused eesti folkloristidki intervjuerinud. Lugemisel kiilub sellesse peatükki ka uuemaaegselt psühholoogiseeriva tõlgendamise võimalus: kui Uppsalas asuv kuningas tunneb äkki suurt tahtmist Soome sõita, kuhu ta oli jätnud noore naise lapsega, siis see võis olla päris loomulik liha ja vere igatsus, ehk koguni väikese südametunnistuspiina lisandiga. See aga seletati ta kaaslaste poolt just soomlaste nõiduseks.

Praegu, kui uuspaganlus ajab võrseid mujal Euroopas ja meilgi ning pälvib meedia tähelepanu kõigi muude ekstravagantsuste kõrval, armastavad mõned selle projekti juhid üksluisuseni kõnelda-kirjutada neist justkui ilmsüütutest, justkui rahumeelsetest vanadest eestlastest, kes ristiusustajate tule ja mõõga läbi hukka said. Olen nõus sellega, et 13. sajandil oli tegu kahtlemata mõõgamisjoniga. Aga edasi? Kui palju ka ei halisetaks, on selge, et praeguses postkristlikus Eestis ega Euroopas ei tahaks enam keegi tegelikult tagasi neid aegu, kus elasid saagade tegelased ja ühtlasi meie esivanemad. Tuleb tunnistada, et anonüümsed Internetis ilkumised võivad olla küll vastikud, aga kindlasti eelistatavamad olukorrale, kus solvajat (ja ka ainult oletatavat solvajat!) mitte ainult võis maha lüüa, vaid selleks oldi lausa kohustatud. See võib olla põnev üksnes lugedes-kuulates, aga kujuteldagu vaid ennast sinna sisse! Võtame või Auni loo, kes ohverdas – nagu loos kiretute lühilausestega teatatakse – ükshaaval oma üheksa poega.

Oma poegade ohverdamine, et ise kauem elada... Kõige kohutavam ei ole iseenda järglaste kallale minev egoism alguses, esimeste poegade verega ostetud ajapikenduste puhul. Lõpupool toob aga välja selle elutahte äärmuslikkuse, mis ulatub lausa absurdi: vana kuningas on juba jõuetu, viimaks päris voodihaige, võimetu täiskasvanu toitugi sööma – ja ometi tahab ta niisugustki armetut olu pikendada, tuues järjekordse poja ohvriks. Kas tänapäeval ei paluks mõnigi sel puhul hoopis halastussurma? Tegelikult on ka see vale.

Clive Lewis on võrrelnud Vana Testamendi aja juute (psalmide põhjal) ja paganaid (ms kreeka ja muinasskandinaavia kirjanduse põhjal), nende julmust ning leidnud, et kuigi esmapilgul näivad juudid oma vastaste suhtes kättemaksuhimulisematena ja pahasoovlikumatena, kuna aga paganad on lihtsalt jõhkrad ja julmad, on esimesel puhul tegu ometi selgete arusaamadega tõest,

teiste puhul aga täieliku moraalse ükskõiksusega. Kuningas Auni lugu lausa sunnib ennast võrdlema Aabrahami omaga. Pole kahtlustki, et Aabrahami ohver, s.t valmisolek ohvriks tuua oma poeg Iisak, oli midagi muud kui oma poegade ohverdamine kuningas Auni poolt. Aabraham ju armastas oma poega väga, aga Jumalat siiski üle kõige. Kuningas Aun ohverdas oma pojad nähtavasti ilma igasuguse moraalse dilemmata, lihtsalt tehingu korras: Ah et üks õlu maksab 25 krooni? Ah et kümme aastat maksab ühe poja? Olge lahked!

Kirja on pandud *Ynglingite saaga* lood, olgu ka küllalt verised ja võõrastamapanevad, ikkagi niimoodi, et pärast ei taha enam mingid surrogaadid (s.t tehtud, väljamõeldud jutud) sisse minna. Nappide sõnadega saavutavad nad maksimaalse mõju. See pole kindlasti pelk stiilinipp. Võib-olla on selliste ülimate lugude arvgi konstant, võib-olla on nad loodud koos maailmaga ja võivad ajas ja ruumis levides vaid natuke muutuda? Tõesti, folkloristi pähe võivad sellisedki mõtted tulla. Olen jälginud ühe jututüübi levikut läänemeresoomlastest Siberini. *Popol-Vuhi* puhul võisin tõdeda hämmastavaid kokkulangevusi Vana Maailma pärimustega. Muidugi, hilisemate aegade jooksul oli kitšeedel juba kokkupuuteid vallutajatega ja mingid piibliteadmised võisid nende kaudu ka *Popol-Vuhi* jõuda, aga need Siberisse osutavad seosed on ilmselt algpärased.

Skandinaavia rahvastele võisid teadmised kristlusest ja Piibli jutustustest levida muidugi palju pikema aja jooksul kui päris-ameeriklasteni. Juba sajandeid enne Skandinaavia ristiusustamist võisid ju üksikud mungad sattuda metsikute viikingite juurde, samuti võisid viikingidki sattuda sõjavangidena või kaubaretkel hättajäänutena uue usu maailma, mis seletaksid ka *Ynglingite saagas* leiduvaid paralleele. On ju hõlpsasti tajutav stiililine läheduski: võrreldes näiteks XVI peatükki (kuni skaldivärsini) ja vastavaid salme näiteks Kuningate või Aja raamatutest, kus sama põgusalt ja stereotüüpselt minnakse üle ühe või teise kuninga valitsemisajast. Mõnel puhul tuleb küll mõte, kas tegemist ei või olla siiski Piibli malli alusel kujundatud pärimusega. Aga võib-olla on arhailine kood tõesti nii ühelaadne igal pool – Lähis-Ida nomaadidest Põhjala poegadeni?

Niisugused raamatud nagu *Ynglingite saaga* ei valeta, neis pole midagi müügiedu taotluseks väljamõeldut või koguni – punnitatut. Veel vähem võiks kõne alla tulla soov olla huvitav, omanäoline –

või soov šokeerida, lugejat tema enda raha eest hirmutada. Ei, kõik need võikaltki verised lood on edasi antud asjalikult, nautimata, aga ka moraalse hukkamõistuta (ma ei mõtle moraliseerimist), s.t igapidi neutraalselt.

Sõnu on vähe, mõtlemisruumi palju.

Tuleb olla tänulik tõlkijale, kes skandinavistika tähtsa teksti meile on vahendanud. Üldjuhul on ta raske tööga toime tulnud. Jah, ülesanne on tõesti olnud raske, sellest annavad muu hulgas tunnistust tekstis tõlkimata jäetud ja kommentaarides seletatud terminid. Needsamad ohtrad kommentaarid näitavad ühtlasi, et tegu on tõelise teadustööga. Kauge ajastu teksti tõlkimine on igal juhul raske – tuleb ju tõlkida meelt vähemalt sama palju kui keelt. Kui aga ikka proovida lõpuks oma targemust näidata ja seada mõni tõlke lahendus kahtluse alla? Näiteks tundub mulle, et konsultante või toimetajapoolset abi kasutades võinuks ehk leida lk 34 kasutatud sõna “nõiamoor” asemele sobivama sõna.

Ühes asjas luban endale veel kahelda, nimelt selles, kas maksis järgida varasemates tõlgetes kasutatud nimekujusid, mis ju sisuliselt on olnud midagi transliteratsioonisarnast. Praegune kord, kus tekstis on nimed mugandatud, kommentaarid ja eessõnas aga originaali kirjaviisi järgivad, on minu meelest mõttetu. See retsensioon pole kindlasti sobiv koht nimekirjutamise reeglite peensustesse ja nende ajalukku süüvimiseks, aga minu arvamuse kohaselt tuleks siiski kõik ladina tähestikku kasutatavate keelte nimed täpselt esialgsel kujul edasi andagi. Muidugi, 19. sajandi rahvaraamatutes võidi võõrapäraseid nimesid häälduspäraselt kirjutada, aga me oleme sellest ometi üle saanud. Kuivõrd hukatuslik võib selles suhtes olla nn läti tee, näitab asjaolu, et lätlased on sunnitud teadustöodes andma autorinimed kahel kujul – lätipäraselt ja (sulgudes) originaaltruuult, et oleks võimalik mingisugune isikutuvastus.

Kes teab, millal tuleb juhus selles nimedeküsimuses pööre teha. Ehk siis, kui Tõnno Jonuks tõlgib järgmise saaga? Seda soovin küll.

Kristi Salve

Edžen-khaan

(AT 951 B)

Edžen-khaan küsis kord ennustaja käest oma saatust, ja see vastas, et teda ähvardab surm, kuid et ta võib sellest pääseda, kui läheb vargile. Edžen-khaan väljus tasakesi paleest kavatsusega tõesti midagi varastada. Ta kohtas ühte inimest ja küsis selle käest:

“Kuhu sa lähed?”

“Vargile lähen,” vastas see.

“Ja mina ka. Võta mind endaga kaasa!”

“Noh, lähme!”

“Kuhu me siis läheme?” küsib Edžen-khaan.

Teine lausub: “On siin Kok-Džandžin. Tal on taras palju lambaid. Ühe neist varastamegi ära.”

Nad läksid õue. Kaaslane küsis, kas Edžen-khaan oskab varastada.

“See’p see häda ongi,” vastas Edžen-khaan, “et ma olen selles asjas vilets.”

“Noh, siis jää sina jurta juurde valvama,” õpetas varas, “ja kuulata hästi, et meid kinni ei võetaks.”

Edžen-khaan jäi jurta juurde, aga teine ronis tarasse. Edžen-khaan vaatas pilust sisse ja nägi Kok-Džandžini naisega istumas; nende ees oli pudel.

“Mis sul selles pudelis on?” küsis naine.

“Miks sul seda vaja teada on? See pole sinu asi,” ütles mees.

“Kuidas mul pole vaja teada, kui ma olen ometi sinu naine!”

“See on külakost Edžen-khaanile,” sõnas mees lõpuks. “See on mürk. Ma viin selle khaanile, ja kui ta on ära mürgitatud, pärib trooni meie poeg.”

Vahepeal sai varas lamba kätte ja khaan läks koos temaga minema. Tee peal ütles varas khaanile:

“Ma ei anna sulle praegu osa lambast. Sa ei teinud midagi, ainult valvasid. Tule hiljem, siis ma annan sulle midagi.”

“Aga kuidas ma su üles leian?” küsis Edžen-khaan. Ta tegi vargale ettepaneku mütsid vahetada. See nõustus, nad vahetasid mütsid ja läksid lahku. Khaan pöördus tagasi paleesse.

Järgmisel päeval tuli ta juurde Kok-Džandžin ja pakkus juua. Edžen-khaan vastas talle:

“Ma olen haige, võtsin just praegu rohtu, ma joon hiljem.”

Seejärel valas ta toodud jooki tassi ja ulatas Kok-Džandžinile. See püüdis keelduda, aga kui khaan sundis, siis jõi ning suri.

Siis käskis khaan kutsuda varga ja küsis:

“Kas sa käisid täna vargil?”

“Ei, khaan,” vastas varas.

“Kas sa ei varastanud lammast?” küsis khaan jälle.

“Ei, khaan!”

“Kas sa polnud täna öösi koos kaaslasega vargil Kok-Džandžini juures?”

“Ei, khaan!”

“Kas see pole mitte sinu müts?” küsis khaan mütsi näidates.

“See pole minu,” vastas varas.

Siis ütles khaan talle: “Ära karda, see olin mina, kes öösel sinuga vargil käis.” Ning ta jutustas, mida oli valvel olles kuulnud ja kuidas see paljastas vandenõu tema vastu. Ta andis vargale kingituse ja laskis ta lahti.

(Potanin 1883: lk 323–324.)

Kommentaar

Grigori Potanin (1835–1920) oli Vene Sise-Aasia uurija, kes võttis alates 1864. aastast osa mitmest Vene Geograafia Seltsi pikaajalisest uurimisreisist. Esimene neist toimus muide astronoom Karl Struve juhtimisel ja viimast on küll julgust seostada Tartu Ülikooli kuulsa kasvandiku ja professori Friedrich Georg Wilhelm Struvega, kelle suguvõsas on läbi mitme põlvkonna olnud arvukalt astronoomide. G. Potanin uuris külastatavaid piirkondi geograafiliselt, botaaniliselt, etnograafiliselt jne – s.t komplekselt. 1886. aastal autasustati teda Konstantini medaliga. Meenutagem, et sama autasu, mis oli ühtlasi Vene Geograafia Seltsi kõrgeim, sai 1905. aastal ka eestlane Jakob Hurt.

Kõigest oma uurimisretkedel talletatust jõudis G. Potanin avaldada mitmeid mahukaid teoseid. Eespool osundatud jutt pärineb neist kõige ulatuslikumast, neljaköitelisest kogumikust. Lugeses sellest erinevat laadi rahvajutte, mis on kirja pandud mitmete turgi ja mongoli rahvaste esindajatelt, äratavad sageli ootuspäraselt võõraste motiivide ja süžeede kõrval tähelepanu sellisedki, mida on tundnud ja tõeks pidanud paljud Põhja-Euraasia põlisrahvad. Võtame või niisuguse seletusmuistendi, mida on hästi tundnud ka

eestlased, nimelt et praegune, suhteliselt lühikene viljapea (algselt olnud terad piki kogu kõrt) on olemas ainult tänu koerale. Üsna sarnased meie omadega on libahundi (või -karu-) -lood, kuu tumedaid laiike seletav muistend *Vaeslaps kuul*, uskumused putuka kujul inimese kehast lahkuvast irdhingest ja erakordselt suurte rindadega metsanaistest, pajatus sellest, kuidas karu matab surnut teeskleva mehe. Jah, kas see pole siis tõesti juhtunud vanaisade eluajal Pärnumaal? Või hoopis Alutagusel?

Tahaksin küll soovitada lugeda G. Potaninit, keda hindas kõrgelt muide ka Uku Masing. Igal juhul saab ainet järelemõtlemiseks. Muuseas on minu jaoks väga muljetavaldav autori lugemus, mis ilmneb kommentaaridest. Ja kuigi mõnel puhul võivad peaaegu sada ja veerand aastat varem kirjutatud kommentaar ja selles viidatud teosed iganenuks ja ekslikuks osutuda, on enamasti ikka põhjust iseenese kitsa silmaringi pärast häbeneda.

Siin toodud darhaadi hõimust jutustajalt kirja pandud muinasjutt on tuntud ka eestlastel ja õige mitmetel muudel Euroopa rahvastel, muidugi ühtede või teiste asjakohaselt erinevate üksikasjadega.

Tegelikult sobib see lugu hästi just karjakasvatajate olmega: kui hea ja lihtne on telgipilust jälgida sees toimuvat!

Valinud, tõlkinud ja kommenteerinud Kristi Salve

Allikad

Potanin 1883 = Потанин, Григорий Николаевич. *Очерки северо-западной Монголии*. Результаты путешествия, исполненного в 1879 году по поручению Императорского Русского Географического Общества IV. Материалы этнографические. Санкт-Петербург: Типография В. Киришаума.